

Pamiętki karnawału w Krośnie. O dwóch karnetach balowych w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie

Souvenirs after the Carnival in Krosno. About Two Ball Passes from the Collection of the National Museum in Kraków

Był bal, aż psy deski lizały¹.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku w kraju rozkwitło życie towarzyskie. O zabawach, na których w dwudziestoleciu międzywojennym bawiła się stołeczna elita, wiadomo stosunkowo wiele². Zdecydowanie mniej pisano na temat imprez odbywających się na prowincji, a i tam

Il. 1. Karnet z Balu Naftowego w Krośnie, 1922 rok, papier, druk, oprawa: blacha mosiężna, wycinana, tłoczona, srebrzona, 7,7 cm × 5,0 cm, nr inw. MNK IV-V:731/1-2, zbiory Muzeum Narodowego w Krakowie

przecież urządzano bale – w okresie karnawałowym, który już od lat 20. XX wieku był inaugurowany balem sylwestrowym, organizowano wielkie, reprezentacyjne, oficjalne imprezy, mniejsze dla określonych grup zawodowych, towarzyskich, sportowych, a także bardziej kameralne bale prywatne, wydawane przez zamożne rodziny (na przykład posiadające panny na wydaniu). Niezależnie od regionu w tej epoce w Polsce bale przebiegały według ugruntowanego jeszcze w XIX wieku schematu. Rozpoczynające się około godziny 22.00 imprezy prowadził wodzirej (dbający, by wszystkie panie miały tancerzy), o północy gościom podawano ciepłą kolację, nad ranem zaś filiżanki z bulionem i zakąski. Trwające całą noc tańce zwyczajowo otwierano polonezem, a o świcie kończono mazurem³. Kolejność tańców pomiędzy pierwszym a ostatnim była na ogół ustalona z góry, natomiast ich dobór, oprócz tych tradycyjnych, salonowych, uwzględniał także nowinki muzyczne⁴.

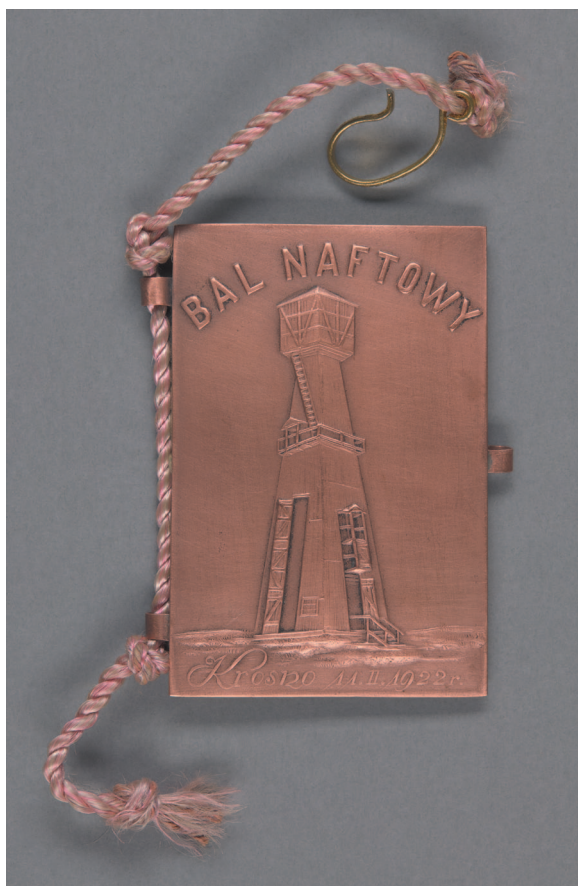
Niezbędnym akcesorium damy uczestniczącej w balu pozostawał karnecik – miniaturowy zeszytyk zawieszany na pasku lub umieszczany w „dołku za

³ Warto jednak wspomnieć, że Bolesław Londyński (1855–1928), autor popularnych poradników, które publikował pod pseudonimem Mieczysław Rościszewski, na początku XX wieku zapisał, że bale zazwyczaj rozpoczynają się walcem, a w wyjątkowych jedynie przypadkach, podczas zebrań bardzo uroczystych, polonezem. Zob. M. Rościszewski [B. Londyński], *Tańce salonowe. Praktyczny przewodnik dla tancerzy i wodzirejów uwzględniający tańce najnowsze i najmodniejsze. Z ilustracjami*, Warszawa 1904, s. 157. Analiza karnetów wydanych przez Zakład Litograficzny Marcina Salba w Krakowie w czwartej ćwierci XIX wieku, przechowywanych w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie (nr inw. MNK IV-V:189/1–14), pozwala stwierdzić, że bale w większości otwierano polonezami, oprócz mazurów zaś kończono je także polkami, walcami, kadryłami i galopami.

⁴ S. Koper, *Życie prywatne elit Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2009, s. 18.

¹ *Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich*, zebrał i opracował S. Adalberg, Warszawa 1889–1894, s. 665.

² M. Łozińska, J. Łoziński, *Bale i bankiety Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998; tychże, *W przedwojennej Polsce. Życie codzienne i niecodzienne*, Warszawa 2011, s. 109–148; M. Łozińska, *Smaki dwudziestolecia. Zwyczaje kulinarne, bale i bankiety*, Warszawa 2011, s. 133–167.

Il. 2. Karnet z Balu Naftowego w Krośnie, 1922 rok, papier, druk, oprawa: blacha miedziana, wycinana, tłoczona, 7,7 cm × 5,0 cm, nr inw. MNK IV-V-969, zbiory Muzeum Narodowego w Krakowie

stanikiem”⁵ – w którym mogła zapisać nazwiska partnerów „zamawiających” u niej kolejne tańce. Jadwiga Dmochowska (1893–1962), autorka wspomnień o Warszawie z pierwszych dekad XX wieku, zanotowała, że urządzenie nawet najskromniejszego wieczorku wymagało przygotowania dla pań karnetów balowych, „co dawało duże pole dla gustu i dowcipu, kto miał zdolności do rysunku, mógł ozdobić karnet ładną winietą, kto łatwość rymowania – zgrabnym okolicznościowym wierszykiem”⁶. Bez względu na to, czy były to amatorsko wykonane notesiki czy też gotowe, kupione w sklepie, zazwyczaj po lewej stronie miały rozpisany porządek tańców zaplanowanych na dany wieczór, dzięki czemu równocześnie pełniły niejako funkcję programu wieczoru, na czystych stronach po prawej zaś własnoręcznie zapisywali się tancerze. Bywało, że niektórzy bardziej uzdolnieni artystycznie panowie wpisywali do kar-

⁵ M. Rościszewski, *Księga obyczajów towarzyskich* [...], Lwów–Złoczów 1905, s. 209.

⁶ J. Waydel Dmochowska, *Dawna Warszawa. Wspomnienia*, Warszawa 1959, s. 325.

netów także komponowane ad hoc wierszyki lub szkicowali rysunki⁷.

W zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie znajdują się oprawy na notesiki służące do zapisywania nazwisk partnerów do tańca i kilkanaście karnetów balowych, datowanych od XVIII do XX wieku. Ekskluzywne bibeloty o kartach wyciętych z kości lub perłowca mogły służyć damom wielokrotnie, te skromniejsze zaś, drukowane na papierze, zazwyczaj mogły być poświęcone tylko jednej imprezie towarzyskiej, ponieważ trudno byłoby bez śladu usunąć z nich ołówkowe wpisy, a ponadto nierzadko nazwa balu z konkretną datą widniała na okładce karnetu, uniemożliwiając jego powtórne wykorzystanie. Do tej drugiej grupy zaliczają się dwa niemal identyczne karnety balowe z imprezy karnawałowej, która odbyła się w Krośnie w lutym 1922 roku. Oba ofiarowała muzeum pani Janina Rzącowa – jeden w 1972 roku, drugi kilka lat później – w 1976 roku⁸.

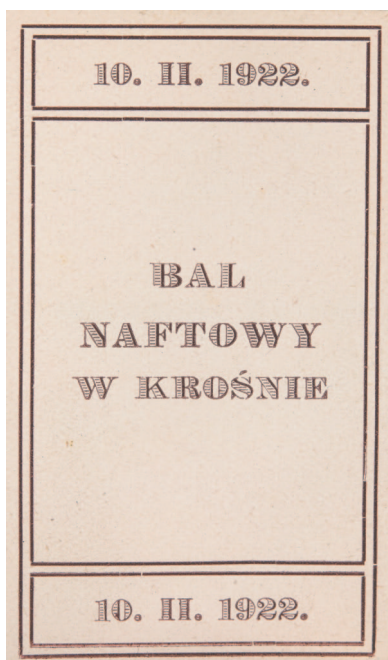
Oba karnety – o wymiarach 7,7 cm × 5,0 cm – wyposażono w okładki przednie tłoczone z blachy – jeden z mosiężnej, srebrzonej (il. 1)⁹, drugi zaś z miedzianej (il. 2)¹⁰. Widnieje na nich reliefowy wizerunek szybu naftowego, od góry ujęty przez wykonany kapitalikami napis: „BAL NAFTOWY”, od dołu zaś kursywą: „Krosno 11.II.1922 r.”. Okładki po prawej stronie zaopatrzone w przelotkę na ołówek, po lewej zaś w dwie przelotki służące do przewleczenia sznureczka z haczykiem, umożliwiającym zaczepienie karnetu na przykład przy pasku sukni. Przy jednym egzemplarzu w przelotce zachował się miniaturowy ołówek norymberskiej firmy Johann Faber, przy drugim sznureczek skręcony z nici

⁷ Karneciki z przykładami amatorskich rymowanek zachowały się w spuściźnie po Annie Karolinie z Rossmannów primo voto Biesiadeckiej, secundo voto Kaplickiej (ur. w 1881 roku), przechowywanej w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej. Zob. E. Malicka, *Karneciki balowe pani prezydentowej*, „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2006, nr 78, s. 42–43.

⁸ Archiwum Muzeum Narodowego w Krakowie [dalej: MNK], Dział Głównego Inwentarza: sygn. NGI/85020/17/72, nr inw. MNK IV-V-731/1-2; Archiwum MNK, Dział Głównego Inwentarza: sygn. NGI/85020/3/76, nr inw. MNK IV-V-969. W zachowanych dokumentach brak informacji na temat personaliów ofiarodawczyni. Najprawdopodobniej można identyfikować ją z pochowaną w grobie rodzinnym Rzącowa na cmentarzu Rakowickim w Krakowie Janiną z Dembińskich Rzącowa (1903–1984), żoną magistra inżyniera Tadeusza Rzący (1901–1975), po kądzieli prapraprawnuczką Franciszka Ksawerego Godebskiego (1801–1869).

⁹ Nr inw. MNK IV-V-731/1-2.

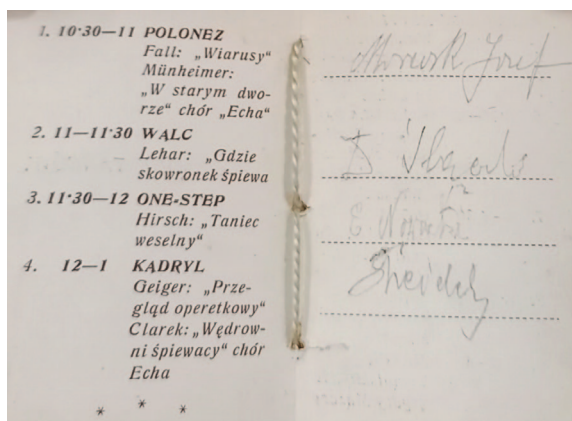
¹⁰ Nr inw. MNK IV-V-969.

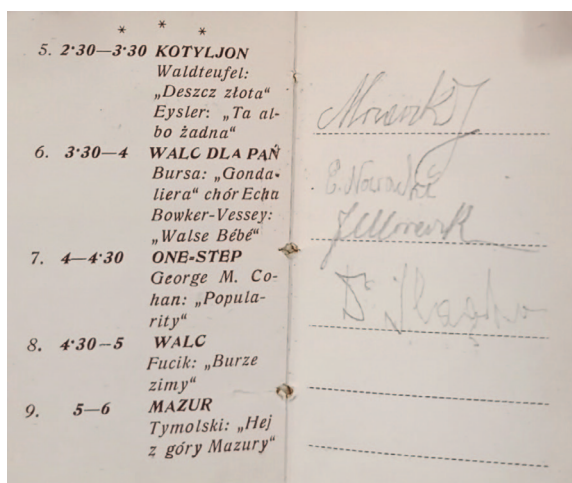
Il. 3. Strona tytułowa karnetu z Balu Naftowego w Krośnie, 1922 rok, nr inw. MNK IV-V-731/1, zbiory Muzeum Narodowego w Krakowie

z mosiężnym haczykiem. Blaszane okładki zostały przyklejone do kartonowej oprawy zeszytów wykonanych z dwóch złożonych w pół i przesytych kartek. Na stronie tytułowej pośrodku kapitalikami wydrukowano napis: „BAL / NAFTOWY / W KROŚNIE”, ujęty prostokątną ramą, w którą u góry i dołu wpisano datę „10.II.1922” (il. 3). Na następnej stronie umieszczono napis „PORZĄDEK TAŃCÓW”. Na stronach recto wypisano nazwy dziewięciu tańców, strony verso poliniowano i pozostawiono czyste, tak by można było wypisać na nich nazwiska partnerów (il. 4-5). W jednym karnecie zachowała się okładka tylna z tektury oklejonej skórą w kolorze ciemnobrązowym, zdobiona tłoczoną ślepo bordiurą w formie karbowanego paska, połączona z zeszytami wyklejką z wzorzystego papieru (il. 6).

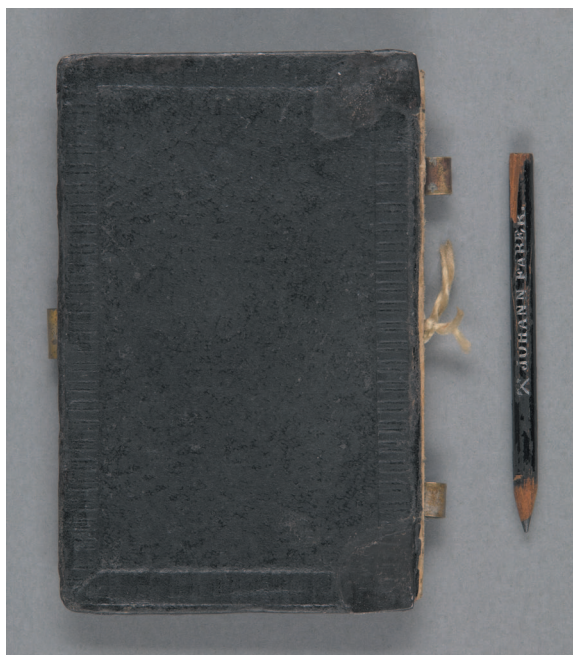
Poza tym, że bal się odbył, czego dowodzą opisane karnety, niewiele można powiedzieć o tym wydarzeniu. Jak świadczy tytuł balu, zorganizowało go środowisko naftarzy krośnieńskich, nie wiadomo jednak, kto konkretnie był inicjatorem tej zabawy karnawałowej. Być może byli nimi członkowie jednej z dwóch organizacji związanych z przemysłem naftowym w okresie międzywojennym mających w Krośnie swoją siedzibę – Oddziału Zachodniego Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Przemysłu Naftowego w Borysławiu lub tamtejszego Oddziału

Il. 4. Spis tańców „przed spoczynkiem” w karnecie z Balu Naftowego w Krośnie, 1922 rok, nr inw. MNK IV-V-731/1, zbiory Muzeum Narodowego w Krakowie

Il. 5. Spis tańców „po spoczynku” w karnecie z Balu Naftowego w Krośnie, 1922 rok, nr inw. MNK IV-V-731/1, zbiory Muzeum Narodowego w Krakowie

Il. 6. Okładka tylna karnetu z Balu Naftowego w Krośnie, 1922, tektura, skóra, tłoczenie ślepe, nr inw. MNK IV-V-731/1, zbiory Muzeum Narodowego w Krakowie

Związku Polskich Techników Wiertniczych i Naftowych¹¹. Przypuszczenie to jednak, jak dotąd, nie znajduje poparcia w dostępnych źródłach, nie wiadomo także, jak wiele osób zgromadziła impreza i czy zaproszono na nią również uczestników spoza branży naftowej. Można założyć, że jedną z uczestniczek balu była ofiarodawczyni tych drobnych noszących charakter pamiątek rodzinnych – Janina Rzącowa, a drugą zapewne jej krewna lub przyjaciółka. Wpisane ołówkiem do karnetów nazwiska partnerów do tańca nie są w pełni czytelne (Józef Morusk [?], D. Ślacki [?], E. Nowacki [?], Sheidel [?] i inni), więc po latach trudno identyfikować je z konkretnymi postaciami. Ze względu na panujące wówczas obyczaje można przyjąć, że partnerzy do tańca byli znani właścicielkom karnetów, ponieważ

[n]ikt w towarzystwie nie może być nieznanym. Nawet w tańcu, przy figuralnych zmianach pań, tancerz nie może być swą towarzyszką obcy, nieprzedstawiony. Musi być przedstawiony przed rozpoczęciem tańców, a zaskoczony figurą, powinien się sam przedstawić¹².

Ze względu na powtarzające się wpisy w jednym z karnetów można ponadto przypuszczać, że partnerzy byli dobrze znani jego właścicielce; wynika to z faktu, że zgodnie z obowiązującymi wówczas zasadami *savoir-vivre*’u tylko z kimś takim mogła tańczyć dwa lub trzy razy. Co więcej, partnerem do mazura i kotyliona mogła być tylko osoba, w której domu się bywało lub którą widywano w domach wspólnych znajomych¹³. Zgodnie ze zwyczajem mężatka pierwszy taniec tańczyła z mężem, zaręczona panna zaś – z narzeczonym¹⁴.

Opisanych karnetów nie opatrzone sygnaturą wydawcy, trudno zatem stwierdzić, gdzie zostały wykonane. Druk kilkunastu albo nawet kilkudziesięciu zeszytów ze spisem tańców organizatorzy balu mogli zamówić w Krośnie, gdzie działała

drukarnia założona w 1889 roku przez Wojciecha Lenika (1851–1917)¹⁵. Mogli też złożyć zamówienie w innym mieście¹⁶, w którym były wówczas czynne drukarnie, na przykład w Przemyślu, Rzeszowie lub Jaśle¹⁷. Rozbieżność między datami widniejącymi na okładce przedniej i stronie tytułowej karnetu powoduje, że nie do końca wiadomo, czy bal odbył się 10 lutego (z piątku na sobotę) czy też 11 lutego (z soboty na niedzielę) 1922 roku.

Osobną kwestią pozostaje oprawa wykonana z metalowych plakiet z tłoczonym wizerunkiem szybu naftowego. Wydaje się, że w prawym dolnym rogu plakiet widnieje bardzo słabo czytelny znak w postaci inicjałów „WW” (?) ujętych w prostokątną ramkę. Na obecnym etapie badań nie ma jednak możliwości powiązania go z konkretnym rzemieślnikiem – autorem matrycy, z której tłoczono okładki. Zastanawia użycie dwóch różnych blach – mosiężnej srebrzonej i miedzianej. Być może w ten sposób chciano wyróżnić znamienitsze uczestniczki balu, aczkolwiek mogło to również nie mieć żadnego znaczenia. Natomiast prace introligatorskie mogły zostać wykonane w miejscowym warsztacie, przedstawiciele tej profesji byli bowiem zrzeszeni w tak zwanym Cechu Wielkim i uczestniczyli w jego inauguracyjnym posiedzeniu 24 lutego 1919 roku¹⁸.

Nie wiadomo też, gdzie się wówczas bawiono. Ze względu na to, że do przygotowania zabawy tanecznej była konieczna odpowiednio duża przestrzeń,

¹⁵ W 1982 roku w Zakładzie Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie Jadwiga Szarek-Świerczek obroniła pracę magisterską „Działalność drukarni Wojciecha Lenika w Krośnie (1889–1949)”, napisaną pod kierunkiem doktor Małgorzaty Stolzman. Zob. „Roczniki Biblioteczne” 1983, t. 27, z. 1–2, s. 705.

¹⁶ Przykładem takiej sytuacji może być przechowywany w zbiorach MNK karnet z balu na dochód weteranów z 1831 roku, który odbył się 5 lutego 1887 roku w Nowym Sączu, wykonany w Zakładzie Litograficznym Aureliusza Pruszyńskiego w Krakowie (nr inw. MNK III-ryc-11795). Podobnie karnet balu kostiumowego kasyna powszechnego z 1897 roku, znajdujący się w zbiorach Muzeum Narodowego w Kielcach, został wydrukowany w Wiedniu. Zob. https://mnki.pl/pl/obiekt_tygodnia/2015/pokaz/15,karnet_bal_u_kostiumowego,7 [dostęp: 8.12.2021].

¹⁷ W Przemyślu była to drukarnia Józefa Styfiego. Zob. A. Siciak, *Burzliwe losy Józefa Styfiego (1854–1929) – właściciela drukarni w Przemyślu*, „Przemyski Przegląd Kulturalny” 2014, nr 32–33, s. 84–91; w Rzeszowie zajmowała się tym drukarnia Edwarda F. Arvaya (1850–1926), a w Jaśle – drukarnia Stanisława Kuźniarskiego (1880–1950). Zob. <https://um.jaslo.pl/pl/stanislaw-kuzniarski/> [dostęp: 10.12.2021].

¹⁸ F. Kiryk, *Krosno w okresie międzywojennym (1918–1939)*, [w:] Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu..., s. 65.

¹¹ J. J. Czastka, *Dzieje przemysłu naftowego w Krośnieńskim*, [w:] Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu, t. II: 1918–1970, red. J. Garbacik, Kraków 1973, s. 32.

¹² M. J. Wielopolska, *Obyczaje towarzyskie*, Lwów 1938, s. 35. Jadwiga Waydel Dmochowska, wspominając lata młodości przypadające na pierwsze dekady XX wieku, napisała, że „[d]opiero po dokonaniu prezentacji można było prosić do tańca każdą pannę, a lepiej przedstawić młodzieńca nawet parę razy, niżby, o zgrozo, miała panna zatańczyć z kimś, kto nie był jej przedstawiony”. Zob. J. Waydel Dmochowska, dz. cyt., s. 328.

¹³ M. Barbasiewicz, *Dobre maniere w przedwojennej Polsce. Savoir-vivre – zasady – gafy*, Warszawa 2012, s. 214.

¹⁴ S. Leitgeber, *Poznańskie impresje. Miasto – ludzie – obyczaje*, Poznań 1994, s. 198.

najlepiej z przylegającym doń zapleczem gastronomicznym, bale organizowano w gmachach, które dysponowały wystarczająco przestronnymi salami – hotelach, kasynach oficerskich czy resursach kupieckich. W międzywojennym Krośnie działały trzy hotele; jeden z nich, będący własnością niejakiego Kranza, funkcjonował pod nazwą Hotel, nie da się jednak określić, czy posiadał odpowiednio dużą salę, w której można było organizować tańce. Pozostałe dwa – hotel Victoria, należący do pani Musiałowej, i Hotel Polski, będący własnością Teofili Schmalcowej – znajdowały się na rynku i miały własne restauracje; przy tym także nie wiadomo, czy wymienione hotele były dostatecznie obszernymi lokalami¹⁹. Najprawdopodobniej Bal Naftowy mógł mieć miejsce w siedzibie Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, którego oddział w Krośnie od 1899 roku dysponował dużych rozmiarów budynkiem z dwukondygnacyjną salą widowiskową; pierwsza tego rodzaju impreza odbyła się tam 1 lutego 1899 roku²⁰. Sala, w okresie międzywojennym wykorzystywana również jako kinowa, według danych z 1934 roku licząca czterysta osiemdziesiąt dziewięć miejsc, miała jak na ówczesne czasy wystarczające warunki sanitarne oraz bufet²¹.

Brakuje też informacji o tym, jaka orkiestra przygrywała gościom do tańca. Być może była to Orkiestra Ochotniczej Straży Pożarnej w Krośnie, którą w 1926 roku dyrygował niejaki Kochański, uzdolniony muzycznie pomocnik magistrackiego kancelisty²². Po stu latach odtworzenie strony muzycznej balu jest natomiast możliwe dzięki temu, że w karnecie oprócz nazw poszczególnych tańców wydrukowano również tytuły konkretnych utworów i nazwiska ich kompozytorów. I tak imprezę o godzinie 22.30 rozpoczął polonez *Wiarusy* skomponowany w 1889 roku (?) przez Maurycego Falla (1848–1922), dyrygenta i kompozytora pochodzenia żydowskiego, od 1880 roku działającego we Lwowie²³. Następnie chór „Echa” wykonał utwór *W starym dworze*, poloneza na chór męski czterogłosowego Adama Münchheimera (1830–1904) – kompozytora, skrzypka i dyrektora warszawskiej opery – skomponowanego w 1889 roku do słów „Mefista”, właściwie Aleksandra Rajchmana

¹⁹ Tamże, s. 98.

²⁰ Zob. <https://zabytek.pl/pl/obiekty/krosno-gmach-sokola> [dostęp: 15.06.2022].

²¹ F. Kiryk, *Krosno w okresie międzywojennym (1918–1939)*, [w:] *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu...*, s. 85.

²² Tamże, s. 91.

²³ L. T. Błaszczuk, *Dyrygenci polscy i obcy w Polsce działający w XIX i XX wieku*, Kraków 1964, s. 69.

(1855–1915) – dziennikarza i krytyka muzycznego, a także autora powieści i nowel publikowanych pod tym pseudonimem²⁴. O godzinie 23.00 grano walca z operetki Franciszka Lehara (1870–1948) *Tam, gdzie skowronek śpiewa* (w oryginale *Wo, die Lerche singt*), której polska prapremiera odbyła się w Warszawie dwa lata po światowej, w 1920 roku²⁵. Na godzinę 11.30 przewidziano one-step – powstały w Nowym Jorku taniec towarzyski w stylu ragtime, modny w Europie w latach 1910–1920. Zagrano wówczas *Taniec weselny Hirscha*; być może był to utwór popularnego na początku XX wieku amerykańskiego kompozytora broadwayowskich musicali Louisa Aichille Hirscha (1887–1924)²⁶.

O północy wykonano *Przegląd operetkowy* Geigera. Twórcę tej kompozycji najprawdopodobniej można zidentyfikować z Maxem Geigerem (1884–1966), urodzonym w Jarosławiu wiedeńskim skrzypkiem, pianistą, dyrygentem i kompozytorem muzyki popularnej, prowadzącym własną audycję w wiedeńskim radiu oraz w Radiu Warszawa²⁷. Następnie chór „Echa” zaśpiewał utwór *Wędrowni śpiewacy* (*O pójdź towarzyszyć nam wesoło*), którego autorem był „Clarek”. Zapewne w tym miejscu błędnie zapisano nazwisko Willisa Gaylorda Clarka²⁸. O godzinie 1.00 nastąpiła przerwa na kolację, a po niej, o 2.30, kotyliem rozpoczęto drugą część wieczoru. Warto tu przypomnieć, że kotyliem to rodzaj wirowego tańca towarzyskiego, zwykle walca figurowego, jak również zabawa taneczna, w trakcie której zadaniem uczestników imprezy jest odszukanie partnera z przypiętą do stroju taką samą ozdobą (kotyliem) i zatańczenie z nim w parze. Na marginesie można przypomnieć, że niekiedy losowanie kotyliów było tak przeprowadzane, aby skojarzyć określone pary. Na kotyliem, tańczony zwykle z akcesoriami, za pomocą których tancerze byli wystawiani na różne

²⁴ B. Chmara-Żaczekiewicz, *Münchheimer, Adam*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 6: M, red. E. Dziębowska, Kraków 2000, s. 442–444; też, *Rajchman, Aleksander*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 8: Pe–R, Kraków 2004, s. 292.

²⁵ „*Tam, gdzie skowronek śpiewa*” na scenach polskich, oprac. Ha-Er-Zet, [w:] *Tam, gdzie skowronek śpiewa*, Teatr Muzyczny w Lublinie, druk ulotny, Lublin 1979, nlb.

²⁶ *For Me and My Gal and Other Favorite Song Hits, 1915–1917*, ed. D. A. Jasen, New York 1994.

²⁷ Zob. <https://www.orpheusnews.at/musikereinzeln.php?lp=en&muid=20000828174157> [dostęp: 15.06.2022].

²⁸ *Raptularzyk Lutni 1887–1901*, Warszawa 1901, s. 10–21.

próby i „przygody ucieszne”, składały się właściwie wszystkie tańce²⁹.

Na Balu Naftowym podczas trwającego godzinę kotyliona zagrano utwory francuskiego kompozytora Émile'a Waldteufela (1837–1915)³⁰, autora popularnych walców, polek i galopów, oraz kompozycje Edmunda Eyslera (1874–1949), austriackiego muzyka, twórcy ponad sześćdziesięciu operetek³¹. Był to walc *Deszcz złota* (w oryginale *Pluie de diamants*, znany także jako *Pluie d'Or*), skomponowany przez Waldteufela w 1879 roku, oraz fragment operetki *Ta albo żadna* Eyslera z 1916 roku. Na godzinę 3.30 zaplanowano „walc dla Pań”. Pod tą nazwą krył się zapewne tak zwany biały walc – taniec, podczas którego to damy wybierały partnerów³². Chór „Echa” wykonał wówczas pieśń *Gondoliera* autorstwa Stanisława Bursy (1865–1947), śpiewaka, kompozytora i pedagoga³³. Ta kompozycja w układzie na chór męski – do słów „O pójdź! Zapada nocy czar...” poety Wincentego Aleksandra Stroki (1837–1928) – została wydana nakładem autora w Krakowie około 1903 roku. Następnie zaś zagrano *Valse Bébé*, czyli kompozycję Gordona H. Bowker Vessey z 1912 roku (?)³⁴. O godzinie 4.00 ponownie tańczono one-stepa, tym razem do kompozycji *Popularity* z 1906 roku (?) autorstwa amerykańskiego kompozytora i autora tekstów piosenek George'a M. Cohana (1878–1942)³⁵. Jako przedostatni utwór na balu o godzinie 4.30 wykonano walc *Burze zimy* z 1907 roku (w oryginale

Zimní bouře) czeskiego kompozytora i dyrygenta orkiestr wojskowych Juliusa Ernsta Wilhelma Fučika (1872–1916)³⁶. Bal zakończono po godzinie 5.00, grając mazura *Hej z góry! Mazury* autorstwa Fabiana Tymolskiego (1828–1885), lwowskiego kompozytora popularnych utworów „użytkowych”, który skomponowano około 1880 roku (?) do słów ludowej piosenki³⁷.

Wzmianka o udziale chóru „Echa”, który podczas balu wykonał trzy utwory, nasuwa przypuszczenie, że mógł to być chór nauczycielski działający przy Seminarium Nauczycielskim w Krośnie – jego powstanie zainicjował Franciszek Konior (1878–1959), kompozytor i nauczyciel muzyki³⁸. W latach szkolnych 1916/1917 i 1917/1918 uczył on muzyki i śpiewu w tamtejszym Seminarium Nauczycielskim Żeńskim³⁹.

Jak wspomniano, po stu latach wiele pytań związanych z Balem Naftowym w Krośnie pozostaje bez odpowiedzi. Dostyc szczegółowe informacje na temat muzyki, do której wówczas się bawiono, zawarte w opisanych karnetach, służyć mogą jednak jako materiał źródłowy dla muzykologów i historyków kultury oraz stanowić podstawę do badań nad upodobaniami muzycznymi i popularnością określonych utworów wśród mieszkańców prowincji w latach 20. XX wieku. Pamiętnikarskie zapiski w tym zakresie zazwyczaj bywają dosyć ogólne, podobnie jak inne opracowania o charakterze wspomnieniowym. Jako przykład można tu przywołać opracowanie Sławomira Leitgebera (1921–2010) opisującego poznańskie bale z dwudziestolecia międzywojennego:

Tańców najrozmaitszych było w modzie mnóstwo, chociaż najdłużej królowały walce – wiedeński i angielski oraz sentymentalne tango. Na niektóre tańce istniały mody sezonowe – bywały okresy, gdy en vogue

²⁹ M. Rościszewski [B. Londyński], *Tańce salonowe...*, s. 105–214.

³⁰ A. Lamb, *Waldteufel [Lévy], (Charles) Emile*, [w:] *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, ed. S. Sadie, vol. 20, London 1981, s. 158–159; *Encyklopedia popularna PWN*, Warszawa 1982, s. 833.

³¹ M. Fuks, *Wielcy i sławni pochodzenia żydowskiego*, Łódź 1998, s. 99.

³² A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, Warszawa 2005, s. 15. Białym nazywano także taniec zamykający bal, zob. A. Piotrowicz, *Słownictwo i frazeologia życia towarzyskiego w polskiej leksykografii XX wieku*, Poznań 2004, s. 114. Walc, w którym panie proszą panów do tańca, wspomniana Waydel Dmochowska nazywa błękitnym. Zob. J. Waydel Dmochowska, dz. cyt., s. 331.

³³ T. Przybylski, *Bursa, Stanisław*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 1: AB, red. E. Dziębowska, Kraków 1979, s. 463.

³⁴ „Musical Opinion and Music Trade Review” 1912, vol. XXXV, no. 412, s. 288.

³⁵ R. Byrnside, *Cohan, George [Michael]*, [w:] *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, ed. S. Sadie, vol. 4, London 1981, s. 520–521; N. Hurwitz, *Songwriters of the American Musical Theatre. A Style Guide for Singers*, London–New York 2017, s. 50–53.

³⁶ M. Negrey, *Fučik, Julius Ernst Wilhelm*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 3: EFG, red. E. Dziębowska, Kraków 1987, s. 170.

³⁷ B. Chmara-Żaczek, *Tymolski, Fabian*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 11: T–V, red. E. Dziębowska, Kraków 2009, s. 180–181.

³⁸ I. Spóz, *Konior, Franciszek*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 5: KLŁ, red. E. Dziębowska, Kraków 1997, s. 161. Zob. też: P. Flejdasz, *Od 70-ciu lat śpiewem umilają czas*, https://www.rckp.krosno.pl/aktualnosc-48-od_70_ciu_lat_spiewem_umilaja_czas.html [dostęp: 1.12.2021].

³⁹ *Sprawozdanie Dyrekcji Prywatnego Seminarjum Nauczycielskiego Żeńskiego w Krośnie z okazji dziesięciolecia szkoły w państwie polskim i dwudziestopięciolecia istnienia szkoły w lipcu 1928 roku*, Miejsce-Piastowe 1928, s. 23; M. Drobner, T. Przybylski, *Kraków muzyczny. 1918–1939*, Kraków 1980, s. 255.

były tańce egzotyczne i ekscentryczne. Szalenie modne dziś, niemal zapomniane już jutro. Ot, chociażby pełna południowego ognia i wigoru rumba, czy też z jeszcze większą fantazją tańczona przez młodzież shimmy. Amerykańskie filmy wylansowały przeróżne, bardzo rytmiczne steep'y. Z czasem minęła też moda na charlestona, taniec szczególnie modny w Nowym Orleanie i innych miastach południa USA. Tymczasem inne tańce na dobre się zadomowiły, jak chociażby fokstrot, po drugiej wojnie światowej tańczony na równi z walcem i tangiem. Przez jakiś czas w modzie były także slow-foks, powolny blues i spokojny, wręcz dostojny lambeth-walk. Kroczyło się w nim parami, wykonując różne gesty, ruchy i figury⁴⁰.

W przytoczonym fragmencie, podobnie jak w wielu innych tego rodzaju tekstach, poza nazwami tańców brak informacji o utworach, które w konkretnym sezonie cieszyły się szczególną popularnością. Przy analizie programu balu w Krośnie można poczynić wnioski, że wiele utworów miało jeszcze dziewiętnastowieczny rodowód i – jak zauważył Leitgeber – przeważały w nim walce (pięć na trzynaście kompozycji), z nowości zaś do programu wprowadzono amerykańskiego one-stepa. Świadczyłoby to o dosyć konserwatywnych upodobaniach autora programu.

Opisane karnety, mimo tego że mają znikomą wartość materialną i nie przedstawiają sobą szczególnych walorów artystycznych, stanowią cenną pamiątkę obyczajową – można je zaliczyć do materialnych zabytków będących śladem kultury niematerialnej, a więc niekultywowanych obecnie (a przynajmniej nie powszechnie) obyczajów towarzyskich związanych z zabawami tanecznymi. Należą do kategorii przedmiotów, które, całkowicie wyszedłszy z użycia, przypominają o konwenansach obowiązujących w poprzednich epokach w wyższych sferach społecznych. Stają się swoistymi katalizatorami wspomnień o wydarzeniach i ludziach biorących w nich udział, które dla jednych są obojętne, dla innych niekiedy bardzo osobiste. Przypadkiem znalezione po latach zaproszenie na bal sprowokowało Jarosława Iwaszkiewicza do wspomnień o jego gospodyniach⁴¹.

Nawet jeśli w przyszłości nie ujawnią się żadne pamiętnikarskie zapiski, dzięki którym można by odpowiedzieć na postawione wyżej pytania dotyczące Balu Naftowego w Krośnie, przechowujące po nim pamięć karnety dają dziś asumpt do wieloaspektowych rozważań.

⁴⁰ S. Leitgeber, *Poznańskie impresje. Miasto – ludzie – obyczaje*, Poznań 1994, s. 200.

⁴¹ J. Iwaszkiewicz, *Ludzie i książki*, Warszawa 1983, s. 227–230.

BIBLIOGRAFIA

- Barbasiewicz Maria, *Dobre maniere w przedwojennej Polsce. Savoir-vivre – zasady – gąfy*, Warszawa 2012.
- Błaszczak Leon Tadeusz, *Dyrygenci polscy i obcy w Polsce działający w XIX i XX wieku*, Kraków 1964.
- Byrnside Ronald, Cohan, George [Michael], [w:] *The New Grove Dictionary of Music and Musician*, vol. 4, ed. Stanley Sadie, London 1981, s. 520–521.
- Chmara-Żaczkiewicz Barbara, Münchheimer, Adam, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 6: M, red. Elżbieta Dziębowska, Kraków 2000, s. 442–444.
- Chmara-Żaczkiewicz Barbara, Rajchman, Aleksander, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 8: Pe–R, red. Elżbieta Dziębowska, Kraków 2004, s. 292.
- Chmara-Żaczkiewicz Barbara, Tymolski, Fabian, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 11: T–V, red. Elżbieta Dziębowska, Kraków 2009, s. 180–181.
- Cząstka Jan Józef, *Dzieje przemysłu naftowego Krośnieńskim*, [w:] *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. II: 1918–1970, red. Józef Garbacik, Kraków 1973, s. 5–38.
- Drobner Mieczysław, Tadeusz Przybylski, *Kraków muzyczny. 1918–1939*, Kraków 1980.
- Encyklopedia popularna PWN*, Warszawa 1982.
- For Me and My Gal and Other Favorite Song Hits, 1915–1917*, ed. David A. Jasen, New York 1994.
- Fuks Marian, *Wielcy i sławni pochodzenia żydowskiego*, Łódź 1998.
- Hurwitz Nathan, *Songwriters of the American Musical Theatre. A Style Guide for Singers*, London–New York 2017.
- Iwaszkiewicz Jarosław, *Ludzie i książki*, Warszawa 1983.
- Kiryk Feliks, *Krosno w okresie międzywojennym (1918–1939)*, [w:] *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. II: 1918–1970, red. Józef Garbacik, Kraków 1973, s. 39–103.
- Kłosińska Anna, Elżbieta Sobol, Anna Stankiewicz, *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, Warszawa 2005.
- Księga przysłów, przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich*, zebrał i opracował Samuel Adalberg, Warszawa 1889–1894.
- Lamb Andrew, Waldteufel [Lévy], (Charles) Emile, [w:] *The New Grove Dictionary of Music and Musician*, vol. 20, ed. Stanley Sadie, London 1981, s. 158–159.
- Leitgeber Sławomir, *Poznańskie impresje. Miasto – ludzie – obyczaje*, Poznań 1994.
- Łozińska Maja, *Smaki dwudziestolecia. Zwyczaje kulinarne, bale i bankiety*, Warszawa 2011.
- Łozińska Maja, Łoziński Jan, *Bale i bankiety Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998.
- Łozińska Maja, Łoziński Jan, *W przedwojennej Polsce. Życie codzienne i niecodzienne*, Warszawa 2011.
- Malicka Ewa, *Karneci balowe pani prezydentowej*, „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2006, nr 78, s. 42–43.
- Musical Opinion and Music Trade Review* 1912, vol. XXXV, no. 412.
- Negrey Maciej, Fučík, Julius Ernst Wilhelm, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 3: EFG, red. Elżbieta Dziębowska, Kraków 1987, s. 170.
- Piotrowicz Anna, *Słownictwo i frazeologia życia towarzyskiego w polskiej leksykografii XX wieku*, Poznań 2004.
- Przybylski Tadeusz, Bursa, Stanisław, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 1: AB, red. Elżbieta Dziębowska, Kraków 1979, s. 463.
- Raptularzyk Lutni 1887–1901*, Warszawa 1901.
- „Roczniki Biblioteczne”, Rok XXVII, 1983, z. 1–2, s. 705.
- Rościszewski Mieczysław [Bolesław Londyński], *Księga obyczajów towarzyskich [...]*, Lwów–Złoczów 1905.

- Rościszewski Mieczysław [Bolesław Londyński], *Tańce salonowe. Praktyczny przewodnik dla tancerzy i wodzirejów uwzględniający tańce najnowsze i najmodniejsze. Z ilustracjami*, Warszawa 1904.
- Siciak Anna, *Burzliwe losy Józefa Styfięgo (1854–1929) – właściciela drukarni w Przemysłu*, „Przemyski Przegląd Kulturalny” 2014, nr 32–33, s. 84–91.
- Sławomir Koper, *Życie prywatne elit Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2009.
- Spóz Irena, Konior, Franciszek, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, t. 5: KLL, red. Elżbieta Dziębowska, Kraków 1997, s. 161.
- Sprawozdanie Dyrekcji Prywatnego Seminarjum Nauczycielskiego Żeńskiego w Krośnie z okazji dziesięciolecia szkoły w państwie polskim i dwudziestopięcioletnia istnienia szkoły w lipcu 1928 roku, Miejsce-Piastowe 1928.*
- „*Tam, gdzie skowronek śpiewa*” na scenach polskich, oprac. Ha-
-Er-Zet, [w:] *Tam, gdzie skowronek śpiewa*, Teatr Muzyczny w Lublinie, druk ulotny, Lublin 1979.
- Waydel Dmochowska Jadwiga, *Dawna Warszawa. Wspomnienia*, Warszawa 1959.
- Wielopolska Maria Jehanne, *Obyczaje towarzyskie*, Lwów 1938.

Netografia

- Flejdasz Paweł, *Od 70-ciu lat śpiewem umilają czas*, <https://www.rckp.krosno.pl/aktualnosc-48-od-70-ciu-lat-spie-wem-umilaja-czas.html> [dostęp: 1.12.2021].
- Strona Muzeum Narodowego w Kielcach: https://mnki.pl/pl/obiekt_tygodnia/2015/pokaz/15,karnet_balu_kostiumowego,7 [dostęp: 8.12.2021].
- Strona Narodowego Instytutu Dziedzictwa: <https://zabytek.pl/pl/obiekty/krosno-gmach-sokola> [dostęp: 15.06.2022].
- Strona Orpheus News: <https://www.orpheusnews.at/musikereinzeln.php?lp=en&muid=20000828174157> [dostęp: 15.06.2022].
- Strona Urzędu Miasta Jasło: <https://um.jaslo.pl/pl/stanislaw-kuzniarski/> [dostęp: 10.12.2021].

STRESZCZENIE

W zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie znajdują się oprawy na notesiki służące do zapisywania nazwisk partnerów do tańca i kilkanaście karnetów balowych datowanych na okres od XVIII do XX wieku. Podczas gdy ekskluzywne bibeloty o kartach wyciętych z kości lub perłowca mogły służyć damom wielokrotnie, to te skromniejsze, drukowane na papierze, były zazwyczaj związane tylko z jedną imprezą towarzyską, ponieważ trudno byłoby bez śladu usunąć z nich ołówkowe wpisy, a ponadto nierzadko nazwa balu z konkretną datą widniała na okładce karnetu, uniemożliwiają jego powtórne wykorzystanie. Do tej drugiej grupy zaliczają się dwa karnety z balu w Krośnie, który odbył się w lutym 1922 roku. Zabytki, mimo że nie przedstawiają sobą szczególnych walorów artystycznych,

stanowią cenną pamiątkę obyczajową. Można je zaliczyć do artefaktów będących śladem kultury niematerialnej, a więc niekultywowanych obecnie – a przynajmniej nie powszechnie – obyczajów towarzyskich związanych z zabawami tanecznymi. Należą do kategorii przedmiotów, które, całkowicie wyszedłszy z użycia, przypominają o konwenansach obowiązujących w poprzednich epokach w wyższych sferach społecznych. Tym samym stają się swoistymi katalizatorami wspomnień o wydarzeniach i ludziach biorących w nich udział, dając dziś asumpt do wieloaspektowych rozważań.

Słowa kluczowe: Muzeum Narodowe w Krakowie, karnety balowe, Krosno, tańce towarzyskie, kultura materialna XX wieku

SUMMARY

The collection of the National Museum in Kraków includes bindings for notebooks used to write down the names of dance partners and a dozen or so ball passes dating from the 18th to the 20th century. While exclusive objects with cards cut out of bone or pearl could be used by ladies many times, the more modest ones, printed on paper, were usually associated with only one social event, as it would be difficult to remove pencil entries without a trace, and often the name of the ball with a specific date was printed on the cover of the pass, preventing its repeated use. The latter group includes two passes from the ball in Krosno, which took place in February 1922. The objects, despite the fact that they do not present any particular

artistic values, are an important custom memento. They can be classified as artefacts that are traces of intangible culture, i.e. social habits related to dance events that nowadays are not cultivated, or at least not commonly. They belong to the category of objects that, having completely fallen out of use, remind us of the conventions of the previous epochs in the upper social spheres. Thus, they become specific “catalysts” of memories of events and people taking part in them, giving rise to multi-aspect considerations today.

Keywords: National Museum in Kraków, ball passes, Krosno, ballroom dancing, material culture of the 20th century